

Тетяна БЕЛІМОВА

„СТЕЖКА В ТРАВІ. ЖИТОМИРСЬКА САГА” ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА ТА „САГА ПРО ФОРСАЙТІВ” ДЖОНА ГОЛСУОРСІ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ПОЕТИКИ

*У статті розкриваються спільні та відмінні риси поетики у
творах Валерія Шевчука та Джона Голсуорсі.*

Жанр саги є досить архаїчним і малопродуктивним епічним різновидом не лише в українській, а й у світовій літературі. Виникнувши в Ісландії ще в дохристиянські часи, сага демонструє риси родинної хроніки, зокрема, літописання королівських родів („Геймскрінга”). Відомі також казково-легендарні саги про вікінгів. Пізніше цей жанр виступає основою, на яку накладаються риси геройчного епосу: „Переважно у сагах описувались військові подвиги, викрадення худоби, сватання, плавання в дивні краї, бенкети, обстоювались прагнення воїнів (золото, жінка, помста, слава), моральний імператив «людина людині радість»” [1, с. 362]. Свій розквіт сказання, а саме так перекладається слово „saga” з давньоскандинавської, переживають у добу середньовіччя, проте актуалізуються, отримують нове життя наприкінці XIX – на початку ХХ століття. Саме в цей час пише свій твір, що становить серію романів, видатний англійський письменник Джон Голсуорсі; значно пізніше – на початку 90-х рр. ХХ ст. – твориться безсмертний роман українського майстра слова Валерія Шевчука. Як слушно зазначає Юрій Ковалів, автори досліджуваних саг звертаються саме до первинних характеристик жанру – хронологічного опису подій у межах однієї родини, роду: „Джон Голсуорсі використав особливості саги для відтворення родинної хроніки (багатотомна „Сага про Форсайтів“). Цей прийом застосував і Валерій Шевчук у романі „Стежка в траві. Житомирська сага“ (1994)” [1, с. 363]. Англійський письменник на сторінках свого твору оповідає про декілька поколінь Форсайтів, охоплюючи часовий проміжок від розквіту вікторіанської Англії до 20-х рр. ХХ ст. Валерій Шевчук цікавить не стільки динаміка змін окремої родини з плинном часу, скільки сама родина як статичне явище. У поле його зору потрапляють різні, можливо, навіть полярні сім’ї. Але це зовсім не випадково: описуючи такі несхожі „родинні гнізда”, письменник утверджує думку, що саме родинна належність, тип сім’ї грають велику роль у формуванні особистості, а значить, і суспільства загалом.

Однією з найбільших площин перетину творів англійського й українського письменників є, безумовно, патріотична ідея. Так

само, як Джон Голсуорсі, описуючи в серії своїх романів різні покоління буржуа Форсайтів, аристократів Черрелів, Монтів, возвеличує їх як основу англійської нації, Валерій Шевчук на прикладі родин Білецьких, Волошинських, вчительки Олени Артамонівни, її чоловіка Андрія Андрійовича, зображає той тонкий прошарок інтелігенції, завдяки якому існує та розбудовується українська нація. Обидва письменники, попри відмінності їхніх творів за ідейним спрямуванням, проблематикою, візією майбутнього, виступають із гуманістичних позицій, покладаючи надію щодо розквіту Батьківщини на своїх співвітчизників, їхню крашу частину – духовну еліту. Суттєва відмінність патріотичної ідеї Джона Голсуорсі й Валерія Шевчука в тому, що перший висловлює її відверто, без усіляких ремарок і застережень (підkreслює, скажімо, типові англійські добroчинства в постатях обох Джоліанів, тітки Ен, Сомса), тоді як другий, описуючи нелегкі шістдесяті роки, розглядає цю ж ідею крізь призму ідеологічних утисків і переслідувань як землю обітовану, нелегкий шлях до якої ще треба подолати.

Ще однією площиною перетину аналізованих творів є постулат краси, сповідуваний обома авторами. Відомо, що Джон Голсуорсі, хоч і пов’язував майбутнє Англії з буржуазією та родовою аристократією, все ж зображував своїх Форсайтів з метою критичного переосмислення вад панівного класу. Такими безжалісно критикованими рисами були черства заскорузлість та жадоба збагачення Голсуорсівських геройв, головною причиною чого, на думку письменника, було якраз невміння й небажання сприйняти красу як естетичну цінність, а не лише як зовнішню досконалість, що втілювалася б у предметах мистецтва або тілесні вроді. Так розпадається нещасливий шлюб Сомса Форсайта, який ставився до Ірен, як до одного з експонатів своєї мистецької колекції (роман „Власник“), з цієї ж причини неможливим є кохання між Флер Форсайт і Джоном (роман „Сучасна комедія“). Ті ж із Форсайтів, які сприйняли дух краси – Джоліон і Джун Форсайти, – зрозуміли, що прекрасне не вимірюється еквівалентом грошових одиниць, а є самою неповторністю існування. Саме вони, духовно перероджені, переконаний письменник, піднесуть Англію на новий щабель розвитку. Цілком очевидно, що Джон Голсуорсі не лише сприймає постулат російського письменника Федора Достоєвського про те, що краса врятує світ, але й активно переосмислює його, безпосередньо пов’язує з майбутнім своєї батьківщини.

У "Стежці в траві" постулат краси також займає одне з провідних місць. Гедоністичне поклоніння красі, що прикрашало страшні катастрофи початку ХХ ст., не властиве творчій палітрі

Валерія Шевчука. Можливо, через значний часовий проміжок між творами англійського й українського письменників, чи в силу особливостей національного сприйняття прекрасного, але в Шевчуковій сазі спостерігається спокійне, врівноважене, а часом навіть філософське сприйняття прекрасного. Краса обов'язково має бути одухотвореною, вважає письменник, інакше вона просто перестає нею бути. Тому така колосальна відмінність між Мирославою Білецькою і Валькою Ювпачкою – зовні, здавалося б, однаково привабливими, проте полярними за своїм духовним наповненням геройнями. Краса Мирослави досконала завдяки високій моральності її духовній культурі дівчини, краса ж Ювпаківни миттєво викликає відразу, як тільки пробивається її хижка вдача та споживацько-меркантильні інтереси. Якщо Валька має гарну подобизну, будучи потворною душою, то її брату з таким „маскуванням” пощастило менше: зовнішність Горбатого якраз досить точно відбиває його духовне каліцтво, що химерно поєднує злостивість до всіх і до всього з природним розумом, який дозволяє Петрику Ювпаку чинити безкінечні підступи й злодійство проти близьких.

Якщо зовнішня потворність Горбатого є виразником духовної ницості, то зовнішність Віталика Волошинського є маскою, що не дозволяє стороннім розгледіти його дивовижний внутрішній світ, душу, здатну так тонко відчувати прекрасне. Різниця між потворністю цих героїв є настільки ж очевидною, наскільки несхожими між собою є іхні вміння літати. Якщо Петрик літає ночами в чортячій подобі, лякаючи й бентежачи сни дорослих і малих, то Віталік піднімається у своїй уяві над буденністю для філософських медитацій, осягнення таємниці буття.

Такими різними постають у творі Валерія Шевчука краса й потворність. Письменник ніби закликає читача не покладатися лише на зовнішнє враження від побаченого, оскільки духовна сутність людини здатна перероджувати красу на потворність і навпаки.

Найбільш очевидним відмінним ракурсом творів англійського та українського письменників є, безумовно, різна світоглядна позиція, філософська спрямованість, зрештою, духовність. Джон Голсупорсі є цілком людиною свого часу – нової технічної ери, потрясіння усіх підвалин людського буття, переоцінки моральних постулатів, загалом, загибелі старого світу. Зокрема, письменник послідовно демонструє популярну атеїстичну ідею заперечення Божественного походження всього земного та всеприсутності Бога. Ідея ця й агресивна й скорботна водночас. Письменник не сприймає релігії в її традиційних вимірах, критикує її за пристосуванство, і в той же час підносить традиційні християнські цінності, можливо,

сам того не бажаючи, розкриває всю трагічність існування людини у світі, позбавленому Бога.

Валерій Шевчук у „Житомирській сазі” вже вкотре у своїй художній практиці представляє дуалістичний простір, підкреслений навіть зовнішньо існуванням герой чи то на нижчому земному рівні, чи в межах верхнього сакрального простору. Боротьба між добром і злом триває постійно, тимчасово отримує перевагу то одна, то інша сторона. І все ж загальний оптимістичний тон, гуманістична спрямованість підказують, що письменник переконаний у остаточній перемозі добра над злом.

Оповідна манера „Саги про Форсайтів” є одним із найкращих зразків англійської реалістичної школи. Письменник ніби самоусувається із твореної ним художньої реальності, розчиняючись у своїх героях, їхніх вчинках, думках, переживаннях. Така безособова оповідь, мабуть, найбільшою мірою відповідає раціоналістичному світобаченню Джона Голсуорсі. Валерій Шевчук, уводячи у свій твір фантастичні візії, мрії, сни, марення, обирає для „Стежки в траві” складний оповідний код. Часом це максимально емоційна оповідь від першої особи, модус звучання якої посилює неординарна особистість підлітка Віталія Волошинського, часом – оповідь від третьої особи, але не така, що відсторонюється від героїв, відмежовується від них авторським всезнанням, а співпереживаюча, ніби емоційно-увиразнююча.

І Джон Голсуорсі, і Валерій Шевчук, звертаючись до жанру саги, переосмислюють її епічні характеристики: від зовнішнього констатування подій та явищ у межах окремих родин вони звертаються до їхнього внутрішнього наповнення, мотивування, на прикладі часткового розкриваючи закони загального, тим самим розширюючи межі родинної хроніки до загальнолюдського звучання.

Література:

1. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-
уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ „Академія”, 2007. – 624 с.